

А. Г. Пирогов — Я. И. Стеркин: *ТОВАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО, ЗАКОН СТОИМОСТИ И ДЕНЬГИ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ*, Москва 1960, Высшая школа, 84 с.

Књига Алексеја Гавриловича Пирогова и Јакова Израилевича Стеркина *Робна производња, закон вредности и новац у социјализму* једна је од многих из серије кратких студија која носи општи назив „За помоћ предавачима специјалних средњих школа.“ Задатак ове серије издавачке куће Виша школа је да пружи научну популаризацију основних питања економских наука и омогући ширем кругу читалаца да се упозна са теориским и практичним проблемима савременог привредног живота. Штета је што издања ове куће не иду по неком унапред донесеном плану, или ако такав план постоји, што на неки начин није дат преглед досад издатих нити план следећих књига.

Робна производња у условима социјалистичке привреде, деловање закона вредности, начин формирања цена, проблеми новца и сл. су питања којима се совјетски економисти баве већ дужи период времена, а посебно од 1956. У својој првој етапи ова дискусија имала је задатак да поближе раније општеприхваћено схватање по коме је робна производња у условима Совјетског савеза само остатак ранијих (капиталистичких) производних односа, односно последица разнообразности друштвених облика привређивања, пре свега хетерогености облика присвајања средстава за производњу. Даљи задатак ове дискусије био је да да научну аргументацију којом ће се објаснити да је робна производња иманентно својствена социјалистичкој привреди, односно да постојање робно-новчаних односа у социјализму изведе из појава и законитости социјалистичке привреде а не из остатака ранијих друштвених облика привређивања тј. хетерогености економске структуре. Данас највећи део совјетских економиста заступа схватање по коме социјалистичка привреда има робни карактер, тако да је и циљ даље дискусије о овим проблемима унеколико другојачи: њен нови задатак је да утврди до које се мере и у којим облицима закони робне производње могу применити на социјалистичку привреду. Како су проблеми робне производње у социјализму данас актуелни како за савремену економску мисао тако и за економску политику наше земље, покушаћемо да на неколико страница изнесемо основне ставове аутора да бисмо на крају дали и извесну критичку оцену неких од њих.

У првом делу студије (*Робна производња у социјализму*) разматрају се питања нужности робне производње у социјализму, њене карактеристике и појам и својства робе у условима социјалистичке робне производње. Што се тиче првог питања, аутори студије, полазећи од друштвене поделе рада и осамостаљности произвођача као општих карактеристика робне производње, истичу да у социјалистичкој привреди постоји развијена друштвена подела рада као и извесна самосталност производних јединица, коју условљавају као различити облици присвајања средстава за производњу (међу којима су основни државна својина која означава припадање друштву у целини, и колхозно-кооперативна која означава иако облик друштвене својине, припадање појединим одвојеним радним колективима пољопривредних произвођача), тако и „имовинска и оперативна самосталност коју имају државна предузећа у оквиру друштвене својине и општедруштвеног плана.“ На тај начин, у условима привреде засноване на друштвеној подели рада, са око двестотинешездесет хиљада крупних и ситних производних јединица, колико их има у СССР, које имају одређену економску и правну самосталност, производи нужно добијају облик робе. Према томе робно-новчани односи у социјализму нису остатак капиталистичких облика привређивања већ нешто што извире из саме природе социјалистичке производње. С друге стране, робноновчани односи не настају само између два сектора народне привреде, државног и колхозно-кооперативног већ и у оквиру сваког од њих. Најзад, аутори истичу да се не може прихватити

ни становиште по коме средства за производњу у условима социјалистичке привреде не представљају робу. Наиме, „будући да друштвена производња представља јединство, уколико је социјалистичкој производњи још својствен робни облик, онда он не може обухватати само средства потрошње. Основу тог јединства чини органска повезаност целокупне друштвене привреде, у којој су државна, кооперативно-колхозна и лична својина, индустрија и пољопривреда, гране које производе средства за производњу и гране које производе средства за потрошњу међусобно повезане и зависне једне од других.“ Као други основни узрок постојања робно-новчаних односа у социјализму наводи се карактер рада: будући да у социјализму рад још није постао основна потреба свакога члана друштвене заједнице већ и даље представља основ материјалне егзистенције, преко робног облика, односно рада као критеријума за самеравање вредности производа различитих произвођача, обезбеђује се надокнада утрошеног рада као и постојање материјалне заинтересованости произвођача за резултате свог рада. На крају се наглашава да присуство робно-новчаних односа у социјалистичкој привреди не значи да су они вечни: они ће одумирати упоредо са темпом изградње социјалистичког друштва, односно степеном елиминисања узрока који условљавају њихову појаву.

Постојање робно-новчаних односа у социјализму не даје основа да се социјалистичка робна производња изједначи са ранијим облицима робне производње. Наиме, робна производња и промет роба представљају појаву која прати неколико друштвено-економских формација, те је отуда „за одређивање карактеристика робне производње једне или друге формације нужно поћи од карактера производних односа, односа својине над средствима за производњу.“ Полазећи од тога, аутори наглашавају да се социјалистичка робна производња разликује од капиталистичке по следећим цртама: 1) заснована је на друштвеној својини над средствима за производњу; 2) не развија се на основу стихијних закона већ на основу закона „планског, пропорционалног развитка, који регулише сразмере и темпо развитка друштвене производње, и у складу са другим економским законима социјализма“; у њој нема експлоатације, не делују закони вишка вредности, просечне профитне стопе, капиталистичке акумулације и противречности између друштвеног карактера производње и приватног карактера присвајања производа рада; 3) она не рађа конкуренцију и сукобе класа социјалистичког друштва, друштвена својина над средствима за производњу сједињује интересе произвођача материјалних добара у њиховој тежњи да сталним усавршавањем производње у све већој мери задовољавају растуће потребе друштва; 4) робни облик у њој нема свеобухватан карактер, радна снага, земља и њена блага, итд., у условима социјалистичке привреде нису више роба, и 5) карактер робе имају и средства за производњу, иако у њиховом промету у оквиру државног сектора привреде не долази до промене власника, будући да средства и даље остају у државној својини. По мишљењу аутора њихова продаја се и не врши по законима тржишта већ по плановима материјално-техничког снабдевања.

Други део студије посвећен је проблемима закона вредности и новца у социјалистичкој привреди. Општи став аутора у погледу деловања закона вредности јесте: „У социјалистичком друштву закон вредности је престао бити регулатор производње. Расподела рада и средстава за производњу на поједине гране привреде остварују се не путем колебања тржишних цена око цене производње, не конкуренцијом у оквиру гране и између грана, већ на основу закона планског, пропорционалног развитка народне привреде, у складу са захтевима основног економског закона со- аутори сматрају да се његова суштина састоји у томе што се величина којих и у складу са законом вредности“. Што се тиче закона вредности, социјализма, деловањем осталих економских закона у социјализму, између вредности роба не одређује индивидуалним већ друштвено-потребним рад-

ним временом утрошеним на њихову производњу. Овако дефинисан закон вредности делује у сфери производње и у сфери промета, при чему цене представљају најважнији облик његовог деловања. Цена је новчани израз вредности, али, „док се у капитализму као резултат конкурентске борбе цене формирају на стихијски начин, у социјалистичком друштву њих у склопу планског поретка одређује држава“. Поштујући закон вредности на тај начин што ће сума и цена роба бити једнака суми њихових вредности, држава свесно доводи до извесних одступања цена од вредности, што чини онда када би формирање цена по вредности било у супротности са законом планског, пропорционалног развоја друштвене привреде. По мишљењу аутора овакво ограничење закона вредности не противречи његовој садржини јер и у капитализму закон вредности не делује у чистом већ у преобразеном облику, при чему на тржишту свакодневно долази до стихијног одступања цена од њихових вредности односно цена производње. Разлика је једино у томе што у социјализму до овог одступања долази свесно а не стихијно.

Најзад, последње странице студије посвећене су проблемима новца али, на жалост, овде студија не садржи скоро ничег новог. Пошто су истакли да присуство новца у социјалистичкој привреди проистиче из робног карактера привреде, аутори наглашавају да, иако и даље у функцији општег еквивалента, „новац у социјализму изражава нове производне односе, поставши оруђе контроле и мерења рада људи слободних од експлоатације“. Истовремено се напомиње да ни новац није вечан и да ће са нестанком робне производње и сам нестати. Међутим, одумирање робно-новчаних односа и новца претпоставља формирање неког другог облика расподеле материјалних добара за хиљаде и милионе људи, те отуда не може бити ствар кратког временског периода већ мора представљати процес који се остварује у току једне читаве историске епохе развоја социјалистичког друштва.

Излагање основних ставова аутора које нам је омогућило да се упознамо са карактером студије даје нам истовремено и извесне елементе за критичку оцену појединих од изнетих ставова. Оквири приказа не дозвољавају нам детаљнију анализу свих проблема који су у студији додирнути, те ћемо се овом приликом осврнути само на два питања која су у њој разматрана.

Прво се односи на објашњење узрока постојања робне производње у социјализму. Читалац се може упитати због чега је овим узроцима у свим студијама које се баве проблемима робне производње у социјализму посвећено посебно место. Није ли само њихово присуство у свим моментима друштвене репродукције довољно да се робни облик производа људског рада у условима социјалистичке привреде узме као чињеница коју не треба посебно доказивати и образлагати? Треба, међутим, подсетити да су у совјетској економској науци дуго време преовлађавала супротна схватања и да су у совјетској економској политици чињени огромни напори у правцу натурализације привредних токова. У таквим условима очигледно је да прихватање робне природе социјалистичке привреде као премисе за даљу анализу није могло бити непосредно. Било је потребно да протекне извесан период времена док би ново схватање, чије је усвајање наметала објективна стварност, могло наћи своје место у економској теорији социјализма, као што је било потребно истаћи и извесне разлоге због којих се одустаје од раније оштепривањених погледа на овај проблем. Међутим, „доказивање“ нужности односно издвајање посебних „разлога“ постојања робно-новчаних односа у социјализму може ауторе довести у деликатну ситуацију код одређивања њихове даље судбине у социјалистичком друштву. Наиме, уколико се постојање робно-новчаних односа у социјализму веже искључиво за постојање друштвене поделе рада и извесне (релативне) осамостаљености производних јединица, судбина робно-новчаних односа је

крајње неизвесна, будући да је тешко предвидети колико ће ова два момента уопште престати да карактеришу привреду будућег друштва. Наиме, досадашњи развој људског друштва несумњиво показује тенденције све већег продубљавања друштвене поделе рада, као што, с друге стране, пораст броја становништва, ширење територијалних оквира привреде и пораст производних способности људи доводе до временског и просторног раздвајања процеса друштвене производње, односно до формирања привредних субјеката (производних јединица и других центара привредног одлучивања) који нужно морају имати изврстан степен оперативне и економске самосталности, па је отуда у најмању руку неосновано очекивати да ће нестанак ових карактеристика привредног живота довести до одумирања робно-новчаних односа. Другим речима, при доношењу закључака о даљем развоју социјалистичке привреде, као и у предвиђањима која се чине у односу на привреду комунистичког друштва, треба бити крајње опрезан: знања којима данас располажемо дају нам довољно елемената да дамо критику прошлих и нама савремених друштвених облика привређивања, као извесне елементе на основу којих можемо судити о томе какви ти односи у будућем развоју друштва неће бити али не и довољно чињеница на основу којих можемо доносити дефинитивне судове о томе како ће они изгледати. Оно што данас можемо тврдити јесте да у даљој изградњи социјалистичког друштва производни односи неће имати карактер робно-новчаних односа својствених капитализму али је исто тако извесно да се одумирањем робно-новчаних односа које се претпоставља не могу стварати природни производни односи феудалног или робовласничког типа. Отуда, када је реч о робној производњи у условима социјалистичке привреде, узроке њеног постојања, по нашем мишљењу треба тражити између осталог и у датом степену развоја производних снага друштва који уз постојање друштвене поделе рада захтева самеравање људских радова преко њихових производа. Одумирање робно-новчаних односа претпоставља остварење таквог степена развоја производних снага у коме овакво самеравање неће бити потребно, као и формирање сасвим другојачијих облика расподеле друштвеног производа.

Друга примедба односи се на појам и деловање закона вредности. Аутори су, пре свега, овај закон одредили искључиво са његовог микроекономског аспекта, односно дефинисали га као закон који одређује сразмере у којима се врши размена роба. Међутим, овакво његово деловање је, по нашем мишљењу, секундарно и изведено. У анализи закона вредности примарно место морало би се дати изучавању његовог макроекономског дејства, односно испитивања закона вредности као историског облика општег закона сразмерне расподеле друштвеног фонда рада на поједине области привредне активности, при чему се ова расподела формира као прост збир многобројних међусобно неусклађених одлука различитих привредних субјеката, за разлику од свесног, друштвено-организованог облика расподеле друштвеног фонда рада чији облик представља план. Очигледно је, дакле, да су по свом квалитету, као облици историског испољавања истог закона — закона сразмерне расподеле друштвеног фонда рада на поједине области и гране производње — закон вредности и план супротности које у чистом облику искључују један другог. Међутим, како ни један од њих ни у једном начину није био апсолутно заступљен, односно није деловао у чистом облику, то сваки привредни систем уствари представља одређен квантитативан склоп једног и другог облика деловања општег закона. У том смислу може се рећи да план представља основни а закон вредности секундарни облик расподеле друштвеног фонда рада у условима социјалистичке привреде, али нема сумње да је у оба случаја реч о макроекономским категоријама, при чему се вредност појединачне робе као и сразмере у којима се оне размењују појављују као изведене величине, односно последица макроекономског деловања закона вредности.

Међутим, ни при анализи овог, као ни претходно анализираних проблема, нисмо имали намеру да дамо дефинитиван одговор на постављена питања јер их ни савремена економска мисао још увек није дала. Оно што смо хтели да покажемо то је да се на основу извесних општих поставки ни у научним популаризацијама каква је студија коју смо приказали не могу доносити никакви судови а да се притом не укаже на границе њихове применљивости. С друге стране, неопходно је нагласити да су се аутори у свој студији бавили искључиво квалитативном анализом проблема социјалистичке привреде, у којој је много лакше доносити судове о односу између појава. Прави однос се, међутим, ни у ком случају не може до краја сагледати без испитивања квантитативног односа између појава — у овој прилици закона вредности и плана, те нам се чини да и са тог разлога у анализи проблема као што је робна производња у социјализму не треба без резерве доносити никакве дефинитивне закључке.

Александар Ваџић

Василиј А. Жаданов: ПЛАНИРОВАНИЕ НАЛОГА С ОБОРОТА, Москва, 1962, Госфиниздат, 80 с.

У издању специјализованог издавачког предузећа Госфиниздат из Москве појавило се у току 1962 неколико публикација које привлаче пажњу читалаца заинтересованих за финансиска питања. Реч је о публикацијама које носе заједнички наслов „Помоћ финансиском стручњаку“ а чија је намена не само да финансиским органима и стручњацима пружи потребну помоћ већ и да послужи као популаризација која ће омогућити знатно ширем кругу читалаца да се упозна са неким интересантнијим проблемима из домена јавних финансија. Посебну пажњу привлачи рад Кудрјашова о расподели прихода између буџета виших и нижих политичко-територијалних јединица, као и публикације: Басова о финансирању школа, Едвокимова о финансирању министарстава, надлештава и совнархоза и Фингоеева о анализи извештаја о пословању буџетских установа. Најзанимљивија и истовремено по обиму најмања публикација из ове серије посвећена је разматрању пореза на промет, тачније питању планирања прикупљања средстава путем пореза на промет у СССР. Готово је непотребно указивати на значај свестраних анализирања овог пореза који у пореским системима највећег броја савремених држава заузима једно од најистакнутијих места и чији је значај и даље све већи. Као врло издашан извор прихода и истовремено као погодан инструмент за остваривање бројних задатака политичке, економске или социјалне природе, порез на промет неумисљиво да представља погодан објект посматрања и анализирања нарочито у социјалистичким земљама у којима је његова улога заиста врло велика.

Према речима, аутора В. Жаданова, планско руковођење народном привредом представља један од најважнијих задатака социјалистичке државе. А државни буџет СССР, који је истовремено и основни финансијски план читаве државе, састављен је на основу показатеља плана развоја народне привреде и његов је главни задатак да обезбеди потребна новчана средства за извршење и премашивање плана. Пошто порез на промет представља један од најиздашних извора прихода не само буџета федерације већ и свих нижих политичко-територијалних јединица то је његова улога у остваривању планских и буџетских задатака достојна посебне пажње.

Не упуштајући се у разматрање ширих карактеристика пореза на промет, аутор је своју пажњу усредсредно на основна економско-техничка